

POVRATAK U ZAVIČAJ

Momir Ćelić

Iako sam za Ratka Kravarušića čuo još dok sam bio učenik trećeg razreda Gimnazije u Banjoj Luci, u kojoj se on 1974. godine zaposlio kao profesor matematike, upoznao sam ga tek nekoliko godina poslije toga.

Ne sjećam se našeg prvog susreta ali pretpostavljam da je to bilo 1982. godine kada sam se zaposlio kao asistent na Mašinskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci. Ratko je u to vrijeme bio asistent na Ekonomskom fakultetu. Tih godina je postojala univerzitetska katedra za matematiku u okviru koje su se svaki mjesec održavala predavanja poslije kojih bismo se mi matematičari družili u nekoj od kafana. Sigurno sam se na jednom od tih sastanaka upoznao sa Ratkom Kravarušićem.

Prve godine mog rada na Univerzitetu u Banjoj Luci obilježila je jedna afera na Ekonomskom fakultetu. Na način karakterističan za taj period sa Ekonomskog fakulteta je izbačeno nekoliko nastavnika i asistenata. Bili su optuženi da su govorili kritički o stanju u društvu (tako su, recimo, jednom od njih pripisali da je govorio kako u Sovjetskom Savezu svi imaju posao i stan i kako su tamo neke stvari bolje riješene nego kod nas), a primjedbe na rad nekih starijih kolega Muslimana su okarakterisane kao srpski nacionalizam. Njihove riječi neko je po kafanama brižljivo bilježio i dostavljao tamo gdje treba, a onda je protiv njih pokrenuta prava hajka.

Zadatak da se obračuna s tim „neprijateljima“ samoupravnog društva dobilo je rukovodstvo Ekonomskog fakulteta. Savjetima tipa „Njima ne možete pomoći, a sebi možete odmoći“ vršen je pritisak na zaposlene da glasaju za izbacivanje nepodobnih kolega s posla. Bilo je mnogo onih koji su podlegli tim pritiscima. Među rijetkima koji su imali hrabrosti da se odupru naložima moćnih i da ne glasaju za izbacivanje svojih kolega bio je asistent Ratko Kravarušić. Ne znam da li su mu se zbog tog čina hrabrosti oni drugi divili ili su ga mrzili.

Recimo da su pomenuti nastavnici i asistenti privođeni u policiju, tamo držani i ispitivani. Na njih je vršen pritisak da sami priznaju ono za što su ih optuživali. O torturi koju su pri tom preživjeli svjedoči i knjiga koju je o tome jedan od njih napisao. Po izbacivanju s posla skoro svi su otišli u Beograd i tamo napravili uspješne karijere. Jedan od njih nije bio dovoljno jak. Doživio je nervni slom. Nije se više nikad vratio na posao. Ne znam šta je sada s njim.

Kada se govori o ovome i o Ratku Kravarušiću, treba zabilježiti i ono što se desilo desetak godina kasnije kada je već bio propao prethodni totalitarni režim. Na Ekonomskom fakultetu je pokrenuta inicijativa da se neki od ranije izbačenih kolega ponovo angažuju u nastavi kao gostujuć profesori. Na sjednici na kojoj se

raspravljalo o tom predlogu svi su glasali za, samo Ratko Kravarušić nije digao ruku. Upitan zašto ne glasa, odgovorio je da on nije ni glasao za njihovo izbacivanje, pa je red da ih na fakultet vrate upravo oni koji su ih sa njega i otjerali.

Kao što je ranije, kada su ljudi bili proganjeni iz ideoloških razloga, bilo mnogo više onih koji nisu imali hrabrosti da se suprostave zlu, tako je bilo i 2007. godine kada se na udaru moćnika našao sam Ratko Kravarušić. Ovaj put razlozi za progon nisu bili ideološki već potpuno prizemni i lični.

Sin jednog politički moćnog nastavnika Ekonomskog fakulteta nije želio da sprema ispit iz matematike (iako je Ratko bio voljan da ga posebno podučava), već je očekivao da otac obezbijedi da mu se samo upiše ocjena. Kada se Ratko oglušio na zahtjeve moćnog kolege, ovaj je zadužio dekana da razgovara sa Ratkom. Do tog trenutka je Ratko bio u dobrim odnosima s aktuelnim dekanom. Bio mu je prvi saradnik jer je prethodni dekan, koji je u međuvremenu postao rektor (Nomina sunt odiosa, pa ih zato i ne navodim) zamolio Ratka da i dalje ostane prodekan za nastavu i tako pomogne njegovom šurjaku koji je izabran za dekana čim se zaposlio na Ekonomskom fakultetu. I dekan je dobio negativan odgovor. Stav da se šestica mora zaslužiti za Ratka je bio aksiom.

Kako ono što su zamislili nisu mogli ostvariti milom, udružena trojka je odlučila da to postigne silom. Pokrenut je cijeli aparat i usklađenim djelovanjem organa Fakulteta i Univerziteta postignut je sljedeći rezultat: Ratku Kravarušiću prestaje radni odnos na Ekonomskom fakultetu (na kojem je radio 29 godina), pa se on premješta na odsjek za fiziku Prirodno-matematičkog fakulteta.

Umjesto Ratka doveden je nastavnik iz Sarajeva sa ciljem da obavi ono što je Ratko odbio, a kada se to završi, neko drugi će preuzeti nastavu matematike.

Vjerovatno je moćna trojka smatrala da grijeh koji je počinio Ratko Kravarušić zaslužuje mnogo oštriju kaznu, ali ih je činjenica da oni nisu bili vladari iz perioda komunizma onemogućila da svoju pravdu sprovedu do kraja. Na kraju su se čak predstavili kao demokrate jer „nisu ugrozili nijedno njegovo radno pravo“ već su mu omogućili da „drži predavanje mnogo manjem broju studenata i da im se tako više posveti“.

Kada su se u javnosti počela postavljati pitanja u vezi sa slučajem Kravarušić, uslijedila su demagoška obrazloženja. Tako je dekan Ekonomskog fakulteta govorio novinarima: „U nekoliko navrata pokušavao sam da razgovaram sa profesorom Kravarušićem o njegovim kriterijumima i o prolaznosti. Svaki put sam dobijao odgovor kako on ima svoj način rada i da ja nemam pravo da se miješam. Odgovoran sam za nastavni proces na ovom fakultetu i bio sam dužan da preduzmem mjere, jer su njegov način rada i ostvareni rezultati bili kočnica sprovođenju Bolonjske deklaracije i Zakona o visokom obrazovanju i sami njegovi rezultati su ga udaljili iz nastave.“ (Da je kojim slučajem umjesto 2007. bila 1983, obrazloženje bi bilo da je prof. Kravarušić kočnica razvoja radničkog samoupravljanja i sprovođenja programa Saveza komunista.)

Na direktna pitanja da li je Ratko Kravarušić dobio otkaz zbog sina moćnog kolege, i rektor i ministar obrazovanja su sa odglumljenim čuđenjem odgovarali da prvi put čuju za to i da oni samo znaju da je loša prolaznost iz matematike razlog Ratkovog uklanjanja.

Vjerovatno bi oni ustvrdili i da je nemoguće da jedan nastavnik strada na taj način. Ali ja mogu da potvrdim (a možda nisam jedini sa takvim iskustvom) da se i meni desila slična stvar na istom fakultetu.

Kada je u toku rata Ekonomski fakultet ostao bez nastavnika matematike, tadašnji dekan me zamolio da honorarno držim predavanja. Radio sam taj posao (Ratko mi je bio asistent pa sam se mogao uvjeriti da je on veoma savjesna i poštena osoba) sve dok me jednog dana novi dekan nije pozvao u svoju kancelariju da mi kaže da se među studentima nalazi sin jednog važnog funkcionera koji bi materijalno pomogao fakultetu ako bih ja upisao šest iz matematike tom studentu. Bez razmišljanja sam mu odgovorio da ću mu upisati šesticu pod istim uslovom pod kojim upisujem i drugim studentima, tj. kad nauči. On je samo kratko upitao „Je l' tako?“, a poslije dobijenog potvrdnog odgovora razgovor je bio završen. Bio je to i kraj mog angažmana na Ekonomskom fakultetu. Nije me o tome ni obavijestio već sam od drugih saznao da je umjesto mene doveo drugog nastavnika. Nisam tamo bio u stalnom radnom odnosu, pa dekan nije imao potrebu da bilo kome objašnjava zašto mi je dao otkaz, a da je to kojim slučajem morao, sigurno bi koristio iste argumente o prolaznosti koji su korišćeni u Ratkovom slučaju.

Vremena se mijenjaju a ljudi ostaju jednako zli, nepošteni i lažljivi. Ako je to potrebno, kao u ovo kvazidemokratsko doba, oni samo navlače masku dobra i neupućenima podmeću lažna obrazloženja, pozivajući se pri tome na vrijednosti koje je neophodno zaštititi.

Svima koji imaju bilo kakve veze sa univerzitetima dobro je poznato da je oduvijek bila mala prolaznost na ispitima iz matematike, a da je tako i danas (ne usudujem se da tvrdim da će tako biti i u budućnosti jer su i mnogi nastavnici matematike počeli da poklanjaju ocjene, shvativši da je to najefikasniji, a možda i jedini, način da se značajno poveća prolaznost). Poznato nam je u kakvom očajnom stanju se nalazi privreda Republike Srpske. Bivši studenti Ekonomskog fakulteta (o njemu govorim, ali bi se slične stvari mogle reći i o drugim fakultetima) godinama rukovode tom privredom. Dok o maloj prolaznosti svi vole da pričaju i to postavljaju kao glavni problem našeg visokog obrazovanja, o kvalitetu onih koji su završili fakultete malo se govori. Niko se ne pita da li je loš kadar koji izlazi sa fakulteta krivac za loše stanje u kom se nalazi cijelo društvo. S obzirom na ono što se sada dešava u oblasti obrazovanja, još je više razloga za zabrinutost.

Kazne kojima se danas kažnjavaju neposlušni nisu slanje na Goli otok kako je to bilo one godine kada je Ratko rođen, ali i takve, naizgled bezazlene, mogu dovesti do istog ishoda kada se primijene na osjetljive, karakterne ljude koji se s njima ne mogu pomiriti jer ih smatraju krajnje nepravednim.

Ponašanje Ratkovih kolega sa Ekonomskog fakulteta 2007. godine ličilo je na njihovo ponašanje u ranije pomenutoj aferi iz 80-ih godina. Strah od komiteta i državne bezbjednosti zamijenio je strah od rektora i dekana koji, ako im niste po volji, mogu da vam naprave velike probleme i ugroze vašu egzistenciju. „Strah od zla gorega“ pretvara ljude u saučesnike ili ravnodušne posmatrače koji smatraju da se zlu ne vrijedi protiviti i da se nepravda i tuđe stradanje ne mogu zaustaviti. Neki se možda i ljute na Ratka što nije uradio ono što se od njega tražilo, već je i njih doveo u neugodnu poziciju da se moraju opredjeljivati za jednu ili drugu stranu.

Ne bi dekani i rektori bili tako moćni da ih takvima ne čine njima potčinjeni. Mnogi od onih koji upravljaju našim životima najčešće nemaju posebnih vrlina i

ličnog autoriteta. Zloupotrebljavajući funkcije koje obavljaju kažnjavaju neposlušne i tako zastrašuju ostale koji svojim ćutanjem i neprotivljenjem daju šansu da se zloupotrebe nastave i pojačaju. Tek kada neko od tih silnika izgubi funkciju i kada nestane onaj oreol koji im je funkcija davala, okolina shvati kako se te osobe nije ni trebalo plašiti.

U tom smislu mi je zanimljivo ono što je Andrić rekao u svojim zabijeskama s puta kroz Austriju 1923. godine. Austro-Ugarska monarhija se bila raspala. U Austriji se živjelo teško. Svuda se osjećalo stanje opšteg propadanja. Andrić u jednoj kafani punoj činovnika i oficira sreće jednog znanca iz Dalmacije. Na pitanje šta radi, ovaj odgovara: "Ma evo se srdim. Ima po sata gledam ove oko sebe, pa mi dolazi da bijem u glavu kad pomislim: ko nam je vlado sto godina." Andrić poslije ovoga u svom zapisu dodaje još jednu rečenicu. „Setih se tada da mi u sve ove dane nikad ni na um nije palo da su i ovi nekad negde nad nekim vladali.“ Pretpostavljam da ovako o nekim bivšim dekanima i rektorima sude i mnogi nastavnici Univerziteta u Banjoj Luci, a da tu svijest nemaju u toku njihovih mandata nego im pokorno služe.

Poznato je kako su sve završavali ljudi koji su dolazili u sukob sa vlašću. Naša prošlost puna je primjera koji to pokazuju. I poslije odslužene kazne muke stradalnika često nisu prestajale. Kod nekih je osjećanje progonjenosti prelazilo u pravu bolest. Ako se dobro sjećam prvog romana o Golom otoku, tamo je jedan bivši zatvorenik i po povratku kući bio opsjednut strahom da ga vlast prati. Bio je ubijeden da pegla, koju je jedan krojač iz njegovog komšiluka držao u izlogu svoje radnje, nije tu slučajno već da su u nju ugrađeni uređaji kojim se prati šta on radi i govori. Kada je supruga tog zatvorenika shvatila šta je razlog velikog nespokoja njenog muža, otišla je kod komšije i zamolila ga da iz izloga ukloni peglu. On se tome nije protivio, ali joj je objasnio da pravila nalažu da kad već ima izlog u njemu mora nešto držati. Problem njenog muža bio je druge prirode i nije se mogao tako riješiti.

Veliki srpski pisac, čije ime će svako pogoditi kada se pomene London u kome je on kao emigrant proveo 25 godina, strahovao je podjednako i od Udbe i od srpskih emigranata sa kojima se često sporio, a u dobroj mjeri i od Engleza kod kojih je s mukom živio. Uvjeren da bi mogao biti otrovan, nije smio kupovati hranu u obližnjim prodavnicama već je odlazio u udaljenije dijelove Londona mijenjajući i po nekoliko linija metroa da bi tako zavarao trag mogućim pratiocima.

Kada su komunističke vlasti dopustile da se vrati i dali mu stan u Beogradu, počeli su problemi tog pisca sa bukom. Izluđivalo ga je neko čudno, uporno kuckanje po cijevima centralnog grijanja koje nije prestajalo ni poslije žalbi komšijama i uticajnim prijateljima. Čim se uveče u zgradi sve smiri i on počne da radi, neka „loptica“ počne negdje da skakuće, a po cijevima počne lupkanje. On od toga gubi koncentraciju, nervira se, pa prestaje da radi i gasi svjetlo, a buka se odmah utiša.

Čini se da i za Ratka Kravarušića problemi ne prestaju sa izbacivanjem sa Ekonomskog fakulteta. On se s tom odlukom nikad nije pomirio i sve je činio da se tamo ponovo vrati. Pokrenuo je tužbu protiv Fakulteta nadajući se da će sud biti taj koji će mu vratiti ugroženo pravo. Ali, pravda je spora i, to sad vidimo, nedostižna.

U vrijeme kada se sve ovo dešavalo i kada je Ratko mislio da će obraćanjem javnosti dobiti neku zaštitu, u Banjoj Luci se desilo jedno stravično ubistvo

podmetanjem eksploziva pod auto. Meta napada bila je osoba koja je u javnosti iznosila dokaze o kriminalnim radnjama nekih moćnika u oblasti građevinarstva. Izgleda da je Ratko i zbog ovog slučaja bio pod jakim pritiskom da ne istupa u javnosti jer je vidio da su moćnici na sve spremni. (U međuvremenu mu je i sin dobio otkaz u jednoj banci, u režiji istih onih koji su i njega izbacili. Bila mu je to jasna poruka da se pokori.)

Bio sam svjedok uznemirenosti sa kojom je Ratko krenuo na ranije zakazanu konferenciju za štampu. Niti je mogao da odustane, niti je smio javnosti da sve kaže. Nije, izgleda, želio ni potpunu konfrontaciju jer je naivno vjerovao da će rektor ispuniti svoja obećanja i vratiti ga na stari posao, a ovaj je, vjerovatno, ta obećanja davao sa ciljem da Ratko ublaži svoje stavove i prestane sa istupima u javnosti.

Poslije održane konferencije ipak se saznalo šta su pravi razlozi Ratkovog stradanja. Na nekim internet forumima počele su rasprave o onom što se desilo na Ekonomskom fakultetu. Iako je bilo i onih studenata koji su se radovali što je Ratko uklonjen, mnogo više je bilo onih koji su se zgražavali nad postupcima uprave Fakulteta i Univerziteta. Poruke podrške svom profesoru Ratku Kravarušiću mogle su se čitati i na internet stranici foruma Ekonomskog fakulteta sve dok dekan nije shvatio da je to upereno protiv njega, pa je taj forum naprasno ugašen.

Podrška kolega sa Univerziteta je izostala, pa se Ratkova uznemirenost pojačavala. Pričao mi je da su mu neki bivši studenti, koji rade u policiji, savetovali da ne vozi auto. Poslušao ih je pa je u grad išao pješke, a onda je počeo da uočava neke nepoznate ljude koji su ga pratili kad izađe iz stana. Svaki put kad bi svratio kod mene pričao je o tome, a mene je pitao da li imam nekih problema zbog javne podrške koju sam mu pružio. Kasnije mi se počeo žaliti da od buke ne može da spava. Svake noći neko bi u stanu iznad njegovog počinjao da skače tako da je mislio da će mu se cio plafon sručiti na glavu. Taj stan je bio nekom iznajmljen i on nije znao ko tu stanuje, ali je bio ubijeđen da zna po čijem nalogu ga oni uznemiravaju. Pozivao je policiju. Policajci su dolazili pred označeni stan, ali im se iz njega niko nije javljao. Žalio mi se da ga neko uznemirava i nekim reflektorom koji je postavljen naspram prozora njegovog stana, a kasnije su se problemi sa bukom počeli javljati i na novom radnom mjestu.

Pažljivo sam ga slušao, ali nisam znao šta da mu kažem. Sam sam se pitao da li je moguće da njegovi progonitelji idu tako daleko. Zbunjivalo me ono što sam čuo od jednog prijatelja koji je bio na nekoj zabavi zemljaka onog političara zbog čijeg sina se sve ovo desilo. Neki gosti su te večeri, želeći valjda da se dodvore svom moćnom zemljaku koji je sjedio s njima, naručivali pjesme za njega i u mikrofون poručivali „Sredićemo Kravarušića.“ Taj moj prijatelj je bio šokiran činjenicom da prisutni političar nije reagovao iako su se slične poruke te večeri čule nekoliko puta.

Često sam Ratku govorio da svojim progoniteljima ne pripisuje toliku moć i da čuva zdravlje. Na žalost, nije ga sačuvao. Nismo se viđali u posljednje vrijeme, pa sam bio iznenađen kad sam saznao da je teško obolio (vjerovatno samo članovi njegove porodice znaju kakvu dramu je Ratko preživio za sve ovo vrijeme). Vidio sam ga posljednji put u bolnici. Razmijenili smo nekoliko riječi. Gledao me je direktno u oči kao da je htio nešto važno da mi kaže ali je, shvativši valjda da nema snage za duži razgovor, rezignirano oborio pogled. Nijemo sam stajao pored njegovog kreveta neko vrijeme, a onda sam otišao. Bio sam potresen onim što sam

vidio. Nekoliko dana kasnije, kada sam dolazio na posao, vidio sam na jednom drvetu smrtonovicu. Ratko Kravarušić je umro. Bio je to tragičan epilog onoga što se desilo 2007. godine.

Sahrana je obavljena sutradan u Ratkovom rodnom selu Karlovac kraj Glamoča. Tog vrelog julskog dana okupilo se mnogo Ratkovih rođaka, prijatelja i zemljaka ispred porodične kuće u pustom glamočkom selu da svjedoči o Ratkovom konačnom povratku u zavičaj. Od onih koji ga poznaju duže od mene slušao sam kako je bio najbolji đak glamočke gimnazije koju je završio za tri godine, kako je u roku završio studij matematike u Sarajevu. Jedan njegov prijatelj iz studentskih dana pokazivao je neku, u travu zaraslu ledinu, na kojoj su igrali fudbal kad je dolazio kod Ratka u goste.

Ratko je sahranjen na seoskom groblju koje se nalazilo usred polja, nedaleko od porodične kuće. Uspomenu na njegove pretke i komšije čuvali su ogromni jednoobrazni kameni krstovi kakve do tada nigdje nisam vidio. Bilo ih je jako starih, što znači da je tu odavno postojao život. Kako su se humke vremenom slijegale, kameni krstovi su se naginjali, pa se činilo kao da i oni hoće da legnu u grob.

Selo kome je pripadalo to groblje, kao uostalom i sva druga sela oko Glamoča, vremenom se praznilo, da bi poslije posljednjeg rata praktično ostalo bez stanovnika. U groblju u Karlovcu odavno niko nije sahranjen, a moguće je da ovo bude posljednja sahrana u tom groblju. Kao što umiru ljudi, vidimo da umiru i groblja i ljudske naseobine. Na onoj ledini više nema ko da igra fudbal. Tugu zbog Ratkove smrti, koju sam taj dan osjećao, pojačavalo je svijest o opštoj napuštenosti i umiranju kraja u koji sam prvi put došao.

Sve što je u životu radio Ratko Kravarušić moglo je samo da služi na čast i Ekonomskom fakultetu i Univerzitetu u Banjoj Luci. Ono što je urađeno Ratku Kravarušiću ne služi na čast nikome od nas.

Kao što stradanja iz 80-ih godina prošlog vijeka današnjim studentima izgledaju nestvarno, nadam se da će i Ratkovo stradanje sa početka ovog vijeka izgledati nevjerovatno i biti neprihvatljivo nekim budućim generacijama kad već nije današnjoj.

Žalosti me činjenica da je moguće da neko na našem Univerzitetu strada na način na koji je stradao Ratko, ali me isto tako rastužuje saznanje da je među nama tako mnogo onih nastavnika koji pod pritiscima dekana i rektora poslušno upisuju ocjene „tatinim sinovima“ i tako stiču status privilegovanih (ne govorim o drugim zloupotrebama i dodvoravanjima). Bojim se da će poslije Ratkovog stradanja broj takvih nastavnika naglo porasti. Iz ovog slučaja izvlače se različite pouke.

Rijetki su ljudi koji pošteno i časno prožive svoj život. O jednom od njih i njegovom stradanju (ali i o svima nama) govori ovaj zapis.

U Banjoj Luci, početkom septembra 2011. g.